

2. ÜNİTE: MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİ ÖZETİ

Düşünce tarihinin en uzun dönemi olan MS 2-15. yüzyıl felsefesi, kendinden sonraki dönemleri etkilemiştir. Bu etkinin merkezini inanç ve inanca destek olan akıl oluşturmuştur. Bu dönem felsefesi, iki farklı din anlayışından oluşan iki farklı felsefedir. Hristiyan felsefesi ve İslam felsefesi olarak belirginleşen bu felsefelerin MÖ 6-MS 2. yüzyıl felsefelerinden etkilendiği görülür. Antik Yunan felsefelerinden Platon, Aristoteles, Epiküros ve Yeni-Platonculuk felsefeleri bu dönemin oluşumunda etkili olmuştur. MS 2-MS 15. yüzyıl felsefesinde ya inancın pekiştirilmesi amacıyla felsefeye başvurulmuş ya da inanca zarar verdiği düşüncesiyle felsefe dışlanmıştır. Bu dönem boyunca felsefe teolojiye (ilahiyat) yaklaşmış, çoğunlukla onun bir parçası olarak görülmüş ve genel olarak inanç konularının akılsal kanıtlamalarında araç konumuna gelmiştir.

HRİSTİYAN FELSEFESİ

Hristiyan felsefesi, Hristiyanlık dininin ortaya çıkışıyla başlayan ve 15. yüzyıla kadar geçen sürede Batı felsefesi için kullanılan bir adlandırmadır. Hristiyanlık, yayılma sürecinde bazı felsefi görüşlerle karşı karşıya gelmiştir. Hristiyan dinine karşı yapılan eleştirileri savunmak adına bu din içinden bazı filozoflar çıkmıştır. Bu filozofların felsefesi, apoloji (savunma) olarak bilinir. Bu savunma felsefesi, ilk zamanlarda bazı felsefi görüşlere karşı yapılsa da zamanla dini açıklama felsefesine dönüşmüştür. Bu dönemde temel olarak inancın bilgiyi mümkün kıldığı düşünülür. Hristiyan felsefesi, iki temel dönemle sınıflandırılır.

Patristik Dönem, MS 2-MS 8. yüzyıl arasında kalan ilk dönem Hristiyan felsefesidir. Bu dönem Hristiyan filozofları aynı zamanda din adamlarıdır. Tertullian, Clemens ve Augustinus bunların önde gelenleridir ve “Kilise Babaları” olarak da adlandırılırlar. İsmi bu adlandırmadan alan Patristik Dönem’de özellikle Augustinus’un izlediği akılla dini açıklama yolu, inancın temel öğretisi hâline gelmiştir. Bu dönem felsefesinde Hristiyan dinine yönelik saldırılara karşı savunma tarzında düşünceler öne çıkmaktadır.

Skolastik Dönem, 8. Yüzyıldan 15. yüzyıla kadar olan ikinci dönem Hristiyan felsefesidir. Skolastik ismi, Hristiyanlığın öğretilmesi için bu dönemdeki okullaşma hareketinden gelir. Skolastik “okul yolu” veya “okullaşma” anlamlarına gelir. Anselmus, Aquinalı Thomas ve Ockhamlı William bu dönemin önde gelen filozoflarıdır. Skolastik Dönem’de felsefenin eğitim alanına taşınması birçok öğrencinin dini eğitim alarak Hristiyanlığı hızla yaymalarına neden olmuştur. Bologna ve Oxford üniversiteleri bu dönemde kurulan ve bu geleneğin öncüsü olan yerlerdir.

Tanrı’nın Varlığını Kanıtlama Problemi: Hristiyan felsefesinde bazı düşünürler Tanrı’nın varlığının kanıtıyla ilgili görüşler ortaya koymuştur. *Ontolojik kanıtlama*, Tanrı kavramından çıkar ve mantıksal olarak onun varlığını kanıtlamaya yöneliktir. Hristiyan felsefesinde Anselmus tarafından ileri sürülen bu kanıtlama, daha yetkini düşünemeyen ve tasarlanamayan anlamıyla Tanrı’nın insan zihninde bulunmasını Tanrı’nın var olduğuna kanıt olarak kullanılabileceğini ifade eder. *Kozmolojik kanıtlama*, her şeyin bir nedeni olduğu fikrine dayanarak evrende var olan bütün varlıkların kendinden önce gelen bir varlık nedeniyle var olduğunu söyler. Geriye doğru gidildiğinde mantıksal olarak bir ilk varlığın olması gerektiğini ve o varlığın Tanrı olduğunu ileri sürer.

Kötülük Problemi: Kötülük, Tanrı’nın varlığına ilişkin tartışmalarda Tanrı’nın var olmadığına yönelik delil olarak sunulmuştur. Tanrı, kötülüğü kaldırmıyorsa ve kötülük de varsa o hâlde Tanrı yoktur çıkarımında bulunanlar olmuştur. Bu çıkarım Hristiyan ve İslam düşünürleri tarafından eleştirilmiştir. Augustinus, Tanrı’nın her zaman iyiyi emrettiğini ama insana irade vermek suretiyle iyiyi veya kötüyü seçme özgürlüğünü de tanıdığını belirtir. İbn Sînâ’ya göre kötülük kusurlu olan insanın erdemden uzak oluşundan kaynaklanır. Ayrıca iyinin anlaşılabilmesi için kötülük gereklidir.

Tümeller Problemi: Tümeller kavramı bir sınıfı oluşturan, bütün üyeleri içine alan genel kavramları işaret etmek için kullanılır. MS 2-15. yüzyılda tümel kavramların ne olduğu, nesnede mi nesnelerden bağımsız mı bulunduğu tartışması; Tanrı’da bulunup bulunmadığı tartışmasıyla mantık, bilgi ve inanç açısından yeniden şekillenmiştir. *Kavram realizmine* göre tümel kavramların varlığı Tanrı’nın zihnindedir. Önemli temsilcileri Augustinus ve Anselmus’dur. *Kavramcılık* (konseptualizm) tümel kavramların duyu deneyimiyle her bir varlıkta kavranabileceğini ileri sürer. Önemli temsilcisi Aquinalı Thomas’tır. *Adcılık* (nominalizm) görüşüne göre tümel kavramlar, birbirine benzeyen nesnelerin ortak

özelliklerine adlar verilmesiyle oluşur. Onların kendi başına yani insan zihninin dışında gerçeklikleri yoktur. Önemli temsilcisi Ockhamlı William'dır.

İSLAM FELSEFESİ

İslam felsefesi; MS 7-12. yüzyıl arasında İslam dininin kabul gördüğü, bünyesinde farklı milletlerin bulunduğu geniş bir coğrafyada ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Antik Yunan felsefesinden etkilenilmiştir. Akıl, iman ve inanç gibi konular tartışılmıştır. Önceki dönemin felsefi problemleri tartışılmıştır. Çeviri faaliyetleri yapılmıştır. Felsefenin gelişimine katkı sağlamıştır. Batı felsefesini etkilemiştir. İslam coğrafyasında ilim açısından elverişli ortam, İslami ilimler dışında çeşitli bilimsel ve felsefi çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. İslam coğrafyasında yaşayan farklı dinlere mensup veya herhangi bir dine mensup olmayan filozofların yapmış olduğu felsefi çalışmalar da İslam felsefesi altında incelenir. Bu durum İslam felsefesinde çeşitli felsefi akımların görülmesine de neden olmuştur.

Yaratıcının Varlığını Kanıtlama Problemi: İslam felsefesinde yaratıcının varlığının delilleri problemi, Yaradan'ın varlığına ilişkin akla uygun delil getirilmesi üzerine şekillenir. *Eş'arî*; İnsanın doğumdan ölüme kadar farklı biyolojik süreçlerden geçerek olgun bir varlık hâline geldiğini belirten *Eş'arî*, insanın bu olgunluğa kendi kendine ulaşamayacağını belirterek zorunlu olarak bir yaratıcının olması gerektiğini savunur. *İbn Sînâ*; Varlığı üçe ayırır: zorunlu (vâcib-ül vücud), mümkün olan (mümkün-ül vücud) ve mümkün olmayan (mümteni- ul vücud) varlıklar. Mümkün varlık; etrafta görülen, sürekli bir şekilde var olan ama daha sonra yok olan varlıklardır. Bu varlıklar, zorunlu varlıktan taşma sonucunda çıkmıştır. Zorunlu varlık yaratıcıdır ve ilk olarak akı yaratır, ilk akıl da ikinci akı yaratır ve bu yaratma sürekli devam eder. Bu görüş, İslam felsefesinde sudûr nazariyesi (kuramı) olarak da bilinir ve temelleri Plotinos'a dayanır. *El Kindî*; Yaratıcının varlığını kanıtlamak için "hudûs deliline" başvurur. Âlem sonlu olduğuna göre bir başlangıcı ve bir başlatıcısı vardır, görüşündedir. Âlemde düzen ve uyum olmasının Yaradan'ın varlığına ilişkin bir başka delil olduğunu savunur.

İrade Özgürlüğü Problemi: İslam kelmacıları bu probleme felsefe üzerinden bakarak Allah karşısında insanın konumunu belirlemeye çalışmışlardır. Cebriye hariç diğer tüm kelmacılar insanın eylemlerinde özgür olduğunu savunmuşlardır. *Fârâbî*'ye göre insan akıllı bir varlıktır ve kendi iradesiyle iyi ve kötüyü seçebilir, bu aynı zamanda onun davranışlarından sorumlu olduğunu da gösterir.

Toplumsal Yaşama Yönelik Problemler: "El-Medinet'ül Fazıla" eseriyle *Fârâbî* ve "Mukaddime" eseriyle *İbn Haldun*, İslam felsefesinde devletle ilgili tartışmalarda öne çıkan iki filozoftur. *Fârâbî*, erdemli hayatın ahlaki açıdan ideal olan devlette gerçekleşeceğini ileri sürer. İnsanların kendi aralarında düzen kurmak için devleti oluşturduğunu dolayısıyla ihtiyaçlarını da bu düzenin içinde giderdiğini belirtir. İnsanların mutlu olabilmelerinin koşulu olarak kurdukları düzen içinde adaletin sağlanmasını öngörür. Adaleti de ancak güçlü bir örgüt olan devletin sağlayabileceğini ifade eder. O, erdemli devlette insanların mutlu olacağı fikrindedir. Bilgili, yetkin ve sorun çözücü gibi özellikleri bulunan kişi tarafından erdemli devletin yönetilmesi gerektiği görüşündedir. *İbn Haldun*, toplum ve devleti değerlendirir. Ona göre toplum insanların birbirine ihtiyaç duymalarından doğar. Güvenlik kaygıları nedeniyle kabileler arasında mücadele edildiğini ve sonuçta da bir kabilenin egemenliğiyle devletin kurulduğunu belirtir. Devleti yönetenler, toplumun faydası için hareket etmelidir. Topluma karşı zulüm, devletin varlığını tehlikeye sokar. *İbn Haldun* devletin hüküm süresini canlı bir organizmaya benzetir. Devletler doğar, gelişir ve ölür yani yıkılır. O; devletleri kuruluş, yükselme ve çöküş olarak üç aşamada inceler. Her yıkılan devletin yerine bir başka devletin kurulduğunu belirtir.

MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDE İNANÇ VE AKIL İLİŞKİSİ

Hristiyan felsefesi düşünürleri için inanç-akıl ilişkisine getirilen açıklamalar dönem boyunca farklılıklar göstermiş ancak genel olarak inanç-akıl ilişkisi daha çok inanç merkezinde yorumlanmıştır. Patristik Dönem'in başlarında **Tertullian**, aklın bir sınırı olduğunu ve onunla bazı şeylerin anlaşılamayacağını belirtmiştir. Ona göre inanmak için akla gerek yoktur çünkü inanılan şey akıl için saçmadır. **Clemens**, inanılan şeyin akıl tarafından onaylanması gerektiği üzerinde durarak inanç ile akıllı uzlaştırmaya çalışmıştır. Daha sonra **Agustinus** ve **Anselmus**'un da bu görüşe katılmasıyla Hristiyan felsefesinde insanın inancı kavraması akla bağlanmıştır. Hakikatin bilinmesi için önce

inanmak, sonra onu akılla kavramak gereklidir. İnsan mutlu olmak istiyorsa Tanrı'ya inanmalı ve onun emirlerini akılla anlamalıdır. Dönemin sonuna doğru bu görüş eleştirilmiş, akıl ve inanç birbirinden farklı alanlar olarak görülmüştür. **Aquinalı Thomas**, inanç ve aklın aralarında ahenk (uyum) olmasına rağmen birbirinden farklı iki alan olduğunu belirtir. Ona göre inanç teoloji, akıl da felsefe alanına aittir.

İslam felsefesinde inancın bilgisi, aklın bilgisiyle çelişkiye düşmez. İslam kelimacıları genel olarak Kur'an-ı Kerim'i delil göstererek hakikatin akıl ile bilineceğini ancak aklın naklî (vahiy, ayet ve hâdis bilgisi) bilginin önüne geçemeyeceğini belirtmiştir. **Mâtürîdiyye** kelimacılarına göre aklın bir sınırı vardır ve sadece onun ölçü olarak alınması hataya yol açar. Akıl doğru kullanılırsa insan hakikate ulaşır. **İmam Gazâlî** akıl ile hakikatin kesin bilgisine ulaşamayacağını belirtir. Gazâlî, inanca dayalı bilginin kesinliğini insanın sezgisel olarak kalbi ile bilebileceğini belirtir. **İbn Rüşd** inançsal olanın akılsal olduğunu savunur.

8. YÜZYIL-12. YÜZYIL ÇEVİRİ FAALİYETLERİNİN HRİSTİYAN VE İSLAM FELSEFESİNE ETKİSİ

MS 2-MS 15. yüzyılda yapılan çeviriler, kültürlerin birbirlerini daha yakından tanımalarına neden olmuştur. Antik Yunan medeniyeti dışında da bilim ve felsefe merkezlerinin kurulmasını sağlamıştır. Aristoteles ve Platon eserlerinin çevirisinde Hristiyan inançlarına yatkın olan ve aykırı olmayan bölümler seçilmiştir. Çevirilerin Hristiyanlık öğretilerine dayanak oluşturmak maksadıyla inanç felsefesine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. 8-9. yüzyıl arasında İslam coğrafyasında Antakya, Urfa, Cundişapur, Harran, Nisibis (Nusaybin) ve Bağdat'ta kurulan çeşitli okullarda çeviriler yapılmıştır. İslam felsefesinin temel kaynaklarından kabul edilen bu çeviri faaliyetleri neticesinde İslam düşünürleri Yunan felsefesi ile tanışmıştır. Birçok felsefi eser Arapçaya çevrilmiştir. Plotinos'un sudûr nazariyesi ve Aristoteles'in mantık görüşleri, İslam felsefesi filozoflarını büyük ölçüde etkilemiştir. Yapılan çeviriler, İslam felsefesine yön vermiş ve İslam coğrafyasını felsefenin merkezi hâline getirmiştir.